

Dunja BROZOVIĆ-RONČEVIĆ
Zavod za lingvistička istraživanja HAZU, Zagreb

O RAZGRANIČENJU TOPONIMA S DOČETKOM *-aj*, *-aja* OD APELATIVA S ETIMOLOŠKIM SUFIKSIMA *-(j)aj*, *-(j)aja*

U radu se objašnjava tvorbena razlika između toponima s dočetkom *-aj*, *-jaj* od apelativa s etimološkim sufixima *-(j)aj*, *-(j)aja*. Tomo Maretić izjednačavao je dočetke *-aj*, *-jaj* u apelativima i toponimima, dok Petar Skok navodi četiri dokaza u prilog njihovoj različenosti. Kod toponima tvorenih od pridjevskih osnova dočetno *-aj*, *-aja* nisu sufixi već dijelovi samoga pridjeva. Apelativi na *-aj*, *-jaj* uglavnom su apstraktne imenice deverbativnog postanja od kojih se u pravilu ne tvore toponimi.

Problemu nestegnutog sufixa *-aj* < *-ѣjъ*, *-ѣjъ* u toponimiji posvetio je Petar Skok studiju pod naslovom »Blagaj«, koja je, iako tiskana još g. 1937., i danas aktualna.¹ Posljednjih su se godina naime, razvile mnogobrojne diskusije o sudbini slavenskih vokala *ī*, *ŷ* alofona fonema /b, ѣ/ u poziciji ispred *j* (za *ѣ* i iza *j*).

Skok je ispravno postavio i rješio problem toga sufixa, ali korpus toponima kojima je raspolagao bio je ograničen na Imenik mjesta i Akademijin rječnik, dok nam danas Rječnik SANU, Gazeteer i mnogobrojne toponomastičke studije i monografije pružaju mnoštvo novoga materijala, a s time i mogućnost da se Skokov rad nadopuni. Osim toga, sam Skok nije u ono doba obraćao dovoljnu pažnju na neke fonetske, prozodijske i tvorbene momente. Za razliku od P. Skoka, Tomo Maretić u svojoj Gramatici² izjednačuje sufixe *-aj*, *-jaj* u apelativima i toponimima.

¹ Petar Skok, Iz srpskohrvatske toponomastike: tip Blagaj, *Зборник у част А. Белића, Зборник лингвистичких и филолошких расправа*, Београд 1937, стр. 21-30.

² Tomo Maretić, Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Matica hrvatska, Zagreb 1963. — Na strani 307 pod nastavcima za tvorbu imenica *āj*, *aja*, Maretić izjednačuje po postanju apelative i toponime.

Skok međutim s pravom sumnja u mogućnost njihova izjednačavanja te navodi četiri dokaza u prilog njihovoj različnosti.³

1. Apelativi na *-aj*, *-jaj* uglavnom su apstraktne imenice, a od njih se u pravilu ne tvore toponimi koji po svojoj prirodi nužno iziskuju imenice konkretna značenja. Skok navodi i nekoliko izuzetaka na romanskom području, gdje su toponimi tvoreni od apstraktnih imenica, no to su u pravilu umjetne tvorbe.

2. Svi su apelativi na *-āj*, *-jāj* deverbativi, odnosno apstraktne imenice tvorene od glagola (osim imenice *naručaj* u značenju 'naruče', gdje je po analogiji od *zagrljaj* < *zagrliti* došlo do promjene sufiksa).

Suprotno apelativima, toponimi na *-aj* tvore se od pridjevskih osnova. Tako su od pridjevske osnove *běl-* stvoreni toponimi *Belaj*, *Belej*, *Bilaj* i *Bjelaj*. Za neke od njih Skok navodi potvrde iz XI. stoljeća.⁴ Od osnove *blag-* tvori se *Blagaj*,⁵ od osnove *kriv-* *Krivaj* itd. Skok također navodi toponim *Māglāj* koji pretpostavlja postojanje pridjeva **mьglъ* u značenju 'maglen, maglovit', no njegovo postojanje nije potvrđeno niti u izvorima niti u govoru. Međutim ime sela *Māgaljđō* (u ARj *Magaldo*), gen. *Magaljdola* kod Mrkonjić-Grada te imenice *žmāgao* ipak pretpostavljaju postojanje toga pridjeva u našem jeziku.

Za toponim *Kosmaj* Skok pretpostavlja pridjev **kosmъ* kao pridjevsku izvedenicu od imenice *kosa*. No za taj pridjev nemamo niti posrednog dokaza kao kod pretpostavljenog pridjeva **mьglъ*, a osim toga niti danas mu nema traga ni u jednom slavenskom jeziku. U Trubačovljevu Etimološkom rječniku slavenskih jezika bilježi se samo imenica **kosmъ* (sv. II, str. 145-147) dobro potvrđena u mnogim slavenskim jezicima. S druge strane postoji pridjev *kosmat*, a sufiks *-at* dodaje se isključivo na imenice i označuje obilnost u onome što znači imenska osnova (npr. *glavat* 'koji ima veliku glavu', *bradat* 'koji ima mnogo brade') te stoga pridjev *kosmat* određuje pojam koji obiluje onim što determinira imenica *kosmъ*. Kako se sufiks *-at* nikada ne dodaje na pridjevske osnove, *kosmъ* nije

³ Kasnije pak u *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, JAZU, Zagreb 1971, sv. I, str. 15-16, Skok i deverbativne apelative i toponime na *-aj* izvodi od istoga sufiksa, napominjući pritom kako nije izvjesno da su *-aj/-aja* identični sufiksi.

⁴ Godine 1080. spominje se *terra in Bilay* u Poljicima, godine 1090. *terra a Belay*, g. 1187. *de terris que sunt a Belayo*, a g. 1200. *terras de Belai*. U XI. stoljeću toponim se navodi i kao *Billa*, bez *y*. Skok sumnja da se ovdje radi o slavenskom toponimu sa sufiksom *-aj*, nastalim promjenom *-ъj* > *-aj*, jer je promjena *ъ* > *a* novijega datuma.

⁵ Pridjevsko postanje toponima *Blāgāj*, prema kojemu je i naslovio svoju raspravu, Skok osobito iscrpno tumači. Tako navodi da je to mjesto na rijeci Buni potvrđeno u našim spomenicima od XV. stoljeća, dok ga Konstantin Porfirogenet bilježi kao *κάστρον τὸ Βόνα*, i tu latinsku riječ tumači kao *καλός*, grč. 'dobar'. Stoga je današnji toponim *Blāgāj* prevedenica od latinskog femininuma *bona* s promjenom roda *f.* > *m.* prema rodu imenice *gradъ* na koju se pridjev *blagъ* odnosi. Ime rijeke Buna na kojoj se naselje nalazi opstalo je do danas.

mogao postojati kao pridjev. Za toponim *Kosmaj* postoji međutim mogućnost drugačijega tumačenja.⁶

3) Kao treći dokaz Skok navodi da se toponimi od pridjevskih osnova tvore samo pomoću sufiksa *-aj*, a ne *-jaj* kao kod deverbativa. Izuzetak je samo *Obljaj*, mjesto kod Livna, od pridjeva **oblъ* (usp. *Oblo brdo*) za koji je međutim moguće pretpostaviti stariji oblik *Oblaj*. Taj je oblik toponima Skok uostalom i zabilježio u okolici Bihaća, kao i daljnju izvedenicu *Oblajac* kod Benkovca. Ime *Obljaj* možda je stvoreno kasnijom analogijom prema deverbativima od glagola *obliti*, a ne od pridjeva *oblъ*.

Drugi je slučaj s toponimima *Svilaj* i *Zvečaj*. Nije naime jasno jesu li nastali od *svila* i *zvek(a)*, ili je možda ime *Zvečaj* apstraktna imenica od *zvečati*, kao što bi *Urljaj* (kod Srba u Lici) moglo biti od *urlati*. No postoji i paralelni toponim *Zvečan* na Kosovu.

Toponimi *Babaj*, *Delaj*, *Pacaj* vezani su uz albansko područje, i Skok ih izdvaja, jer smatra da su tvoreni pomoću albanskoga gentilnog sufiksa *-aj*.

4) Kao četvrti dokaz u prilog različnosti Skok navodi da je kod toponima osim oblika na *-aj*, vrlo čest i oblik u ženskome rodu na *-aja*, tvoren također od pridjevske osnove. Za primjere bilježi: *Krivaja*, *Crñaja* i *Crñaja*, *Blàgaja*, *Golaja*, *Suhaja* i *Suvaja*, *Krupaja* (< **krorpъ* 'parvus'), *Lepaja* (< *lěpъ*), *Ravnaja* (< *ranъnъ*), *Krnjaja* (< *krñъ*), *Živaja* (< *živъ*). Argumentacija koju Skok iznosi u prilog toga četvrtoga dokaza ispravna je, osim što se kod toponima *Crñaja* ne radi o tvorbi pomoću sufiksa *-jaja* već o komparativu. Za komparativ u toponimiji ovoga tipa imamo primjer *Blažej* u Sloveniji (*-ej* prema slavenskom refleksu šva)⁷ od pridjeva *blag* dobro potvrđenoga u toponimiji, sa sufiksima *-aj*, *-aja*.

Skok dijeli toponime na *-aja* s pridjevskim osnovama od apelativa sa sufiksom *-ajal/-jaja* koji se tvore od nepridjevskih osnova jednako kao i kod sufiksa *-aj* kod deverbativnih apstraktnih apelativa. Treba ipak dodati da postoje ne samo apelativi od glagolskih osnova kao *ležāja* od *ležati* nego da postoje i rijetki apelativi od pridjeva kao *krivāja* (Rječnik SANU, 'kriv nož'), *mrtvāja* (ARj 'trom čovjek, bez života'), *suhāja* (ARj 'mršav, suh čovjek') itd. No za razliku od tih apelativa toponimi u pravilu nose kratkouzlazni naglasak na prvome slogu. Skok i sâm upozorava na relevantnost naglasaka, međutim niti razrađuje taj problem niti donosi posebnih primjera. U stvari i apelativi tvoreni pravim sufiksima *-aj*, *-jaj* i *-aja*, *-jaja* koji ne potječu od praslavenskih nesteg-

⁶ Vidi prilog A. Lome u Zborniku VI. jugoslovenske onomastičke konferencije, SANU, Beograd 1987, 155-165.

⁷ Vidi F. Ramovš, K razvoju *ъ* in *ъ* v slovenskem jeziku, *Зборник у част А. Белића, Зборник лингвистичких и филолошких расправа*, Београд 1937, стр. 339-346.

nutih određenih pridjeva, mogu iznimno prijeći iz apelativa u toponime, ali se u tom slučaju razlikuju akcentom. Deverbativni apstraktni apelativi na *-aj*, *-jaj* nose uvijek kratkosilazni naglasak na prvom slogu, a dužinu na *-āj* zadržavaju i u genitivu (usp. *zāgrljāj*). Naglasak bi potvrđivao i Skokovu pretpostavku da su toponimi *Zvėčāj* i *Ūrljāj* istoga deverbativnog podrijetla jer pripadaju istomu akcenatskom tipu.

Na isti način mogu i pojedini toponimi na *-aja* nastati ne kao odraz nestegnutih određenih pridjevskih oblika već od deverbativnih apelativa s sufiksom *-aja* ili *-jaja* i s tipičnim akcentom *-āja*. Primjer za to može biti već spomenuti apelativ *ležāja*, koji je naknadno prešao i u toponime s potvrdama iz zadarske, novigradske i derventske okolice, s time da od toga toponima postoji i relativno često prezime *Ležāja*, i izvedeno *Ležājić*.

Treba također dodati da sufiks *-(j)aja* s takvim tipičnim akcentom dolazi i u apelativima od imeničkih osnova, a ne samo glagolskih, npr. *domāja*.

Na temelju Skokovih naznaka, novoga materijala i akcenatskoga provjeravanja može se doći do zaključka da i u muškome i u ženskom rodu postoje po dvije paralelne formacije s homonimnim oblicima na *-aj/-aja* (različite po akcentu), koje se međutim razlikuju semantički, funkcionalno i tvorbeno. Imenički sufiksi *-aj/-jaj* i *-aja/-jaja* dolaze na glagolske osnove, *-(j)aja* ponekad i na imenske, i služe za tvorbu apelativa. U rjeđim slučajevima dolazi do sekundarne toponimizacije pod istim uvjetima pod kojima od apelativa i inače nastaju toponimi. Takve apelativne tvorbe nose tipične naglaske i to na *-aj/-jaj* kratkosilazni na prvome slogu i dužinu na sufiksu (koja se čuva u cijeloj deklinaciji), a tvorbe na *-aja/-jaja* nose dugouzlazni naglasak na sufiksu. Nasuprot tomu, nalazimo toponime od pridjevskih osnova koji nisu nastali od apelativa, već su toponimizirani na način kako i inače od pridjeva nastaju toponimi bez dodatka posebnog sufiksa na pridjevsku osnovu. Slijedi da toponimi od pridjevskih osnova s dočetakom *-aj/-aja* (ali bez paralelnoga *-jaj/-jaja*) ne predstavljaju sufiksalsne tvorbe, odnosno da dočetak *-aj/-aja* nije sufiks već dio samoga pridjeva, a to može biti upravo kako je Skok i pretpostavljao, samo nestegnut oblik određenoga pridjeva. Razliku prema sufiksalsnim apelativnim tvorbama pojačava prozodija jer zabilježeni oblici toponima s pridjevskom osnovom nose u muškome rodu samo kratkouzlazni naglasak na prvome slogu, s time da dočetak *-aj* može biti kratak ili dug, odnosno s neprenesenim dugosilaznim akcentom: *Bjèlāj*, *Blàgāj*, *Màglāj*, *Prvōj*. U kosim padežima dočetak međutim gubi eventualnu dužinu (dakle: *Màglāj*, gen. *Màglaja*). U ženskome rodu nose ti toponimi opet odgovarajući kratkouzlazni naglasak na prvome slogu: *Blàgaja*, *Crnaja*, *Crnjaja*, *Krivaja*, *Suhaja*, *Sivaja*, *Živaja*.

Skok točno utvrđuje da u jezičnom sistemu kod običnih pridjeva nema nikada refleksa starohrvatskog (odnosno srpskog) *-aj* već se pojavljuju samo refleksi *ř* +

$j > \bar{i}$, a refleksi $-əj$ nalaze se samo kod pokaznih pridjevskih zamjenica *ovaj, taj, onaj* i arhaično *saj* uz "normalne" reflekse *ovī, tī, onī, sī* u nekim dijalektima.

Taj različit razvitak može biti objašnjen ne samo kategorijskom razlikom između zamjeničkih i običnih pridjeva nego i činjenicom da su u praslavenskome demonstrativi uvijek imali naglasak na prvome slogu nastavka određenoga oblika (*ovějb, tějb, onějb, sějb*) dok je kod običnih takav naglasak vrlo rijedak. Stoga je kod običnih pridjeva lakše dolazilo do izjednačivanja između nenaglašenih oblika, u kojima je $ə$ (šva) imao manje mogućnosti da se održi u konkurenciji s kratkim \bar{i} ili \bar{y} (jeri) nastalima od \bar{v} i \bar{z} ispred j . Uz *ovaj, taj, onaj, saj*, toponimi na *-aj, -ej, -oj* uz pridjevske osnove predstavljaju jedine hrvatske primjere s refleksom $ə$ (šva) u nastavku određenog oblika pridjevskih riječi u N.sg. m. Akcenatski uvjeti o kojima je bila riječ uz demonstrative, odigrali su očito stanovitu ulogu i kod tih toponima s pridjevskim osnovama. Od dvadesetsedam pridjeva kod kojih imamo toponime s nestegnutim oblicima sufiksa na *-aj/-aja*, samo njih sedam, i to svi s malobrojnim tvorbama, imaju u osnovi kratki vokal o ili $ə$ (*dobr-, gol-, mьgl-, obl-, ostr-*), ili s primarnim akutom koji se u starohrvatskom skraćuje (*dьlg-, star-*), a preostalih dvadeset koji su pritom znatno mnogobrojnije zastupani, ima u osnovi stari cirkomfleks, pa su u određenom obliku mogli imati analogijski akcent na dočetu (usp. ruski *živój, krivój*).

Svi pridjevi od kojih se tvore toponimi predstavljaju jednosložne osnove (izuzetak je među nađenim primjerima samo **orvьn-* koji pak u starohrvatskome opet daje jednosložnu osnovu *ravn-* nakon ispadanja slabog poluglasa). Tako pridjevske osnove od kojih se tvore toponimi predstavljaju ne slučajnu skupinu već zaokruženu kategoriju određene fizionomije: to su jednosložni pridjevi s pretežno cirkumfleksnom akcentuacijom.

Skok je bio u pravu kada vokal a ili e ispred j tretira kao refleks šva polazeći od *Belej* na Cresu i *Hudej* u Štajerskoj, čemu još treba dodati i *Blažej* u Štajerskoj. Još jaču potvrdu daje toponim *Prvōj* u Dobrinju na otoku Krku, s pravilnim refleksom $ə > o$ i *Dragoj* (*Dragoi*) u Makedoniji s isto tako pravilnim refleksom $\bar{z} > o$ (usp. ruski *dorogōj*). Najvjerojatnije tomu treba priključiti i *Oštroj* na Krku, s obzirom na to da je u predmigracijskom razdoblju dobrinjski refleks šva zauzimao na Krku šire područje nego danas.⁸

⁸ Praslavenski \bar{z} i \bar{v} nastali redukcijom indoeuropskih \bar{h}_2 i \bar{i} – izjednačili su se u slovenskom te u hrvatskim i srpskim govorima u jedan poluglas (šva $ə$), koji se kasnije različito reflektirao u raznim dijalektima i narječjima.

Na sjeveru i istoku Slovenije (Štajerska i Koruška) šva je dao e , a na zapadu i jugu a (Kranjska, Slovensko primorje). U kajkavskom narječju šva se reflektira u e , a u štokavskom te u većini čakavskih govora u a . Međutim u nekim lokalnim, osobito otočkim govorima šva daje e (na Cresu) ili o (u Dobrinju na Krku). U makedonskom nije došlo do izjednačenja poluglasova, pa $\bar{z} > o$, $\bar{v} > e$. Različiti refleksi poluglasova poklapaju se s razmještajem toponima na *-aj/-aja*.

Na koncu svoga priloga Skok još daje posve uvjerljivo obrazloženje zašto toponimi na *-aj/-aja* nastali od određenih pridjeva, ne zadržavaju pridjevsku deklinaciju.⁹ Otklanjajući taj mogući prigovor Skok je zaokružio svoju tezu da toponimi na *-aj/-aja* s pridjevskim osnovama potječu od nestegnutih određenih pridjevskih oblika. Dodatni podaci izneseni u ovome prilogu samo potvrđuju Skokovu tezu. Potvrđuju ju i slijedeći primjeri novopronađenih toponima sa sufiksom *-aj*: *Mrtvaj, Oštroj, Prvoj/Prvaj i Staraj* te *-aja*: *Dugaja, Dragaje, Ljutaje, Mrtvaja i Mudraja*, s time da su za dvije Skokove tvorbe na *-aja* nađeni i pandani na *-aj*: *Suvaj, Živaj*, čime se povećao broj paralelnih tvorbi u oba roda od istoga pridjeva.

Skokovom slovenskom komparativnom primjeru *Hudej* mogu se dodati još slovenski toponimi *Blažej* i *Malej* i makedonski *Dragoj*. I naglasno-tvorbena analiza koja je ovdje provedena također potvrđuje Skokovu tezu, tako da barem što se tiče toponomastičkoga materijala treba upotpuniti i precizirati dosadanja shvaćanja o sudbini dočetnoga *-aj* u starohrvatskome jeziku.

Time se ujedno mijenja i dosadanja slika o stezanju u dočetnom položaju, a toponimi se odvajaju od apelativnih tvorbi s etimološkim sufiksima *-aj/-jaj* i *-aja/-jaja*.

⁹ Skok navodi brojne primjere za imeničku deklinaciju pridjevskih toponima tvorenih od apelativa koji su izgubili svoj pridjevski karakter budući da toponimi u pravilu gube etimološku vezu s apelativima od kojih su nastali. Također se u složenim toponimima, kojima je prvi dio složenice pridjev (tipa Biograd), taj pridjev uglavnom ne sklanja u deklinaciji. Tako su i toponimi na *-aj* izgubili vezu s pridjevskom deklinacijom nakon prijelaza $\text{ə} > a$ (*e, o*) koji nije tipičan za pridjeve, već za pokazne zamjenice, te su ti toponimi prihvatili imeničku deklinaciju apelativa s nastavcima *-aj/aja*.

ON DIFFERENCES BETWEEN TOPONYMS WITH THE SUFFIX
-aj, -aja AND APPELLATIVES WITH ETYMOLOGICAL
 SUFFIXES *-(j)aj, -(j)aja*.

Summary

This article explains the formative differences between toponyms with the suffix *-aj, -aja* and appellatives with etymological suffixes *-(j)aj, -(j)aja*. Tomo Maretić equalizes the suffixes *-aj, -jaj* in appellatives and toponyms, while Petar Skok lists four reasons in favor of their distinction. According to Skok appellatives ending with *-aj, -jaj* are essentially deverbatives, abstract nouns from which as a rule toponyms are not derived. In contrast, toponyms ending with *-aj*, are formed from adjective stems, such as *Belaj, Belej, Bilaj* < *běl-*, *Blagaj* < *blag-*, *Krivaj* < *kriv-*, (and for some toponyms Skok has suggested unrecorded adjectives as **mьglъ* 'foggy' > *Maglāj*, **kosmъ* 'maybe' < *kosa* 'hair' > *Kosmaj*). At the same time toponyms derived from adjectives are formed only with suffixes *-aj*, and never *-jaj* as in the case of deverbatives. The only exception is *Obljaj* < **oblъ* which may have been formed from the verb *obliti* and not from adjective *oblъ*. As final proof in favor of the difference Skok indicates that in the case of toponyms formed from adjectival stems with the suffix *-aj*, the female form ending in *-aja* is very common, such as *Krivaja, Čmaja, Blàgaja, Golaja, Suhaja, Suvaja*.

However Skok does not give sufficient importance to the prosodic element. It should be emphasized that toponyms ending in *-aj/-aja* always have short rising stress on the first syllable (in male and female forms), and deverbative abstract appellatives ending in *-aj, -jaj* have short falling stress on the first syllable and length on the suffix.

Toponyms formed from adjectival stems ending in *-aj, -aja* are not suffixal formations, but the ending *-aj, -aja* forms part of the adjective itself, specifically uncontracted definite form of the adjective. Vowels *a, e, o* before *j* in toponyms such as *Belej, Bilaj, Prvoj* represent, as Skok indicates, reflex of the Old-Croatian šva ə according to regular reflex of that phoneme in specific regions of Croatia.

Additional examples in this article only confirm Skok's theses concerning the difference between toponyms with contracted endings and appellatives with etymological suffixes *-aj, -jaj* and *-aja, -jaja*.